

JERZY KOLENDO

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski
Warszawa

PRACA GEORGA WENDE Z ROKU 1699 O MONETACH RZYMSKICH BITYCH Z OKAZJI ZWYCIĘSTW NAD SARMATAMI

Przedstawienie historii pewnych koncepcji naukowych wymaga nadzwyczaj żmudnych niekiedy studiów. Potrzebna jest bowiem nie tylko znajomość całej literatury naukowej pochodzącej zarówno z epoki, która nas interesuje, jak też i z późniejszych okresów. W wielu przypadkach trzeba sięgać do materiałów rękopiśmiennych a nawet wykorzystywać badania nad proveniencją różnych druków, czy wreszcie śledzić znajdujące się na nich zapiski marginalne.

Efektownym przykładem konieczności tego typu studiów może być historia koncepcji, która widziała w monetach rzymskich bitych z okazji zwycięstw nad Sarmatami cenne świadectwo mówiące o kontaktach *imperium Romanum* z ziemiami polskimi. W konsekwencji monety te były w pewien sposób włączane do numizmatyki polskiej. Ten ciekawy problem z zakresu historii nauki w znacznym stopniu wyjaśnił Jarosław Bódzek, który pod skromnym tytułem „*Monety rzymskie w zbiorze Emeryka Hut-*

ten-Czapskiego” opublikował w pierwszym tomie *Notae Numismaticae* dobrze udokumentowane studium poświęcone zainteresowaniu, jakie wzbudzały wśród numizmatyków polskich XIX w. te monety¹. Uważano bowiem, iż od nich rozpoczyna się właściwie numizmatyka polska. Teza taka była pochodną dominującej w Polsce XVI–XVIII przekonania² identyfikującego Sarmatów³ z Polakami, które w XIX w. miała jeszcze swoich zagorzałych zwolenników⁴.

Koncepcja taka znajduje swoje odbicie między innymi w podstawowym, nawet do dnia dzisiejszego, katalogu monet polskich Emeryka Hutten-Czapskiego⁵, a wcześniej jeszcze w dużym katalogu aukcyjnym monet polskich Leona Mikockiego z 1850 r.⁶ oraz w katalogu monet znanego numizmatyka Karola Beyera, który, mimo swej formy rękopiśmiennej był dość szeroko znany i wykorzystywany⁷. Również w kilku innych jeszcze

¹ NNZN, I, 1996, s.23–36.

² T. Ulewicz, *Sarmacja. Studium problematyki słowiańskiej XV i XVI w.*, Kraków 1950; idem, *Zagadnienia sarmatyzmu w kulturze i literaturze polskiej. Problematyka ogólna i zarys historyczny*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Nr 59, Prace Historycznoliterackie, zesz. 5, Filologia, z. 9, 1963, s. 29–92; J. Bzinkowska, *Od Sarmacji do Polonii. Studia nad początkami obrazu kartograficznego Polski*, Kraków 1994. Por. B. Kürbisówna, *Kształtowanie się pojęć geograficznych o Słowiańszczyźnie w polskich kronikach przeddługoszkowych*, *Slavia Antiqua*, 4, 1953 [1954], s. 252–280.

³ T. Sulimirski, *Sarmaci*, Warszawa 1979; idem, *Sarmaci w Polsce*, XII Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, 1961–62, s. 65–93; Słownik Starożytności Słowiańskich, t. V, Wrocław, s. 56–62 – *Sarmaci* [H. Łowmiański, Z. Bukowski], s. 62–71 – *Sarmacja* [H. Łowmiański].

⁴ Poglądy starszych badaczy identyfikujących Słowian z Sarmatami zestawia L. Niederle, *Slovanské starožitnosti*, I, 2, Praha 1904, s. 512–517. Należy też wspomnieć o koncepcjach identyfikujących Jazygów z Jaćwingami. Por. J. Tyszkiewicz, *Terytorium Jaćwieży w starszej historiografii*, Prace Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 1. 1975, s. 99–207.

⁵ E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la Collection des Médailles et Monnaies Polonaises*, Petersburg–Kraków, t. 2, 1872, s. 333, nr 4266 (Moneta Konstantyna Wielkiego); t. 3, 1880, s. 103, nr 6168 (Moneta Marka Aureliusza); t. 4, 1891, s. 213, nr 8300–8303 (monety Marka Aureliusza i Konstantyna Wielkiego). Wszystkie te monety zostały umieszczone w dziale: *Pièces étrangères se rapportant à l'histoire de la Pologne et de ses villes*. Hutten-Czapski powołuje się tu na katalog aukcyjny Leona Mikockiego cytowany w następnym przypisie.

⁶ L. Mikocki, *Verzeichniss einer grossen und sehr gewählten polnischen Münz- u. Medaillen-Sammlung* (ten sam tytuł po francusku), Wien 1850, s. 133 n., nr 2825–2832 w dziale *Die römischen auf die Sarmaten bezüglichen Münzen* (monety Marka Aureliusza, Kommodusa, Dioklecjana, Maksymiana i Konstantyna Wielkiego). O Leonie Mikockim (1809–1875) patrz J. Strzałkowski, *Zbiory polskich monet i medali*, Łódź 1991, s. 91.

⁷ K. Beyer, *Spis pieniędzy polskich i z Polską styczność mających od najdawniejszych czasów do Zygmunta Igo czyli do roku 1506. Zbiór Karola Beyera w Warszawie w 1868 roku*, Rkps Bibl. Osso-

zbiorach polskich znajdowały się monety wybite z okazji zwycięstw nad Sarmatami⁸. Jeszcze w 1911 r. na wystawie ludoznawczej w Kościerzynie eksponowano monety odnoszące się do zwycięstw nad Sarmatami w dziele: „Monety Słowiańszczyzny przedhistorycznej”⁹.

Wiedza o tych numizmatach była oparta w XIX w. na dobrze udokumentowanym studium B. Köhne z r. 1844¹⁰, który zresztą polemizował z identyfikacją Sarmatów ze Słowianami i uważał ich za Germanów. Artykuł ten był znany Lelewelowi¹¹, który w studium „Sarmaci i Alanie”, uzupełniał pracę numizmatyka niemieckiego oraz polemizował z jego tezami identyfikującymi Sarmatów z Germanami.

Znano również, chociaż czasami tylko z drugiej ręki, starszą rozprawę noszącą tytuł „*IV. Imp(eratorum) Romanorum nummos in memoriam victoriae de Sarmatis olim reportatae cusos*”. Wymienia ją ks. Ignacy Polkowski, ale bez nazwiska autora i daty wydania, wśród kilkunastu rozpraw numizmatycznych przeglądanych przez siebie w bibliotece w Gdańsku¹². Praca ta znalazła się również w Bibliografii numizmatycznej Antoniego Ryszarda, który zresztą posiadał jej egzemplarz¹³. Poszukiwał zaś tej rozprawy K. Beyer py-

lineum we Wrocławiu 12501 I, s. 1. nr. 4 i 5 (Mkf. Bibl. Nar. 33505) – monety Marka Aureliusza i Konstantyna. Por. E. Triller, *Wykopalska monet Karola Beyera*, Wiadomości numizmatyczne, 25, zesz. 1–2 (135–136), 1991.

⁸ J. Bodzek, op. cit. (por. przyp. 1), s. 32 n.

⁹ *Przewodnik po wystawie ludoznawczej kaszubsko-pomorskiej w Kościerzynie 1911 roku*, Kościerzyna 1911, s. 25–27. Autorem tego ciekawego opracowania poświęconego monetom rzymskim odnoszącym się do świata barbarzyńskiego oraz znalezionym na naszych ziemiach był Wakowicz. Por. omówienie tego przewodnika zwracające uwagę na monety odnoszące się do Sarmatów: *Numizmatyka na wystawie kaszubskiej w Kościerzynie*, WNA, 1912, 4, s. 63.

¹⁰ B. Köhne, *Die auf die Geschichte der Deutschen und Sarmaten bezüglichen römischen Münzen*, Berlin 1844. Tekst publikowany również w *Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde*, 3, 1843, z. 5, s. 257–310, z. 6, s. 325–357, 4, 1844, z. 1, s. 1–45. Odrzucenie identyfikacji Sarmatów ze Słowianami – s. 33–49. Miejscem wydawania tego czasopisma był Berlin, Poznań i Bydgoszcz. Było więc chyba dość dostępne w Polsce.

¹¹ J. Lelewel, *Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski*, Poznań 1853, s. 81, przyp. 20.

¹² I. Polkowski, *Zapiski bibliograficzne o manuskryptach, inkunabulach i dawnych drukach polskich przejranych w bibliotece miasta Gdańska*, Rocznik dla Archeologów, Numizmatyków i Bibliografów, 1869 [1870]. O ks. Polkowskim patrz PSB, t. 27 (1983), s. 322–324 [R. Bender].

¹³ A. Ryszard, *Bibliografia numizmatyczna polska*, Kraków 1882, s. 103 (w zestawieniu 4 prac Wendiusa, o którym niżej) oraz s. 30 – broszurka o numizmatach rzymskich dotyczących Sarmacji, która wg Polkowskiego „jest w bibliotece gdańskiej”. Por. też idem, *Przegląd Bibliograficzno-Archeologiczny*, 2, 1881, z. 24, s. 509. O A. Ryszardzie patrz PSB, t. 33 (1991), s. 558 [A. Wędzki].

tając się w liście do I. Polkowskiego z dn. 29 grudnia 1875 „Jaki No miała w Gdańskiej Bibliotece broszura o *Sarmatia Devicta*”¹⁴.

Warto przyrzeć się bliżej tej broszurze opublikowanej w Toruniu w r. 1698 jako dwa programy szkolne po cztery strony każdy, która nosiła tytuł *IV. Impp. Romanorum nummos in memoriam victoriae De Sarmatis olim reportatae cusos. praeside M. Georgio Wendio [...] Diatriba prior oraz Diatriba posterior*, Thorunii 1698. Autorem tej pracy był Georg Wende (Wendius w formie łacińskiej), w latach 1695–1705 profesor i rektor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu¹⁵. Została ona później przedrukowana w specjalnej publikacji *Meletemata Thorunensia*, w której ukazywały się różne prace profesorów gimnazjum toruńskiego¹⁶.

Georgius Wendius/Georg (Jerzy) Wende (1635–1705), autor tej ciekawej pracy, był synem zamożnego kupca z Wrocławia. Studiował na uniwersytetach we Frankfurcie nad Odrą, Lejdzie oraz w Wittemberdze, gdzie uzyskał stopień magistra. później zaś pracował w szkołach w Oleśnicy, we Wrocławiu (Gimnazjum Św. Magdaleny) i w Lubaniu Śląskim¹⁷. W r. 1695 został zaproszony do Torunia, gdzie objął funkcje profesora i rektora Gimnazjum akademickiego. Pracował on w tej szkole 11 lat, aż do swej śmierci w 1705 r.¹⁸.

Bardzo bogata twórczość pisarska Wendiusa przypada głównie na okres

¹⁴ A. Ryszard posiadał pierwszy tom *Meletemata Thorunensia* z artykułem *Imperatorum Romanorum nummos in memoriam victoriae de Sarmatis olim reportatae cusos*, który obecnie znajduje się w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu, sygn. XVII 9827) o czym świadczy jego znak własnościowy. Informacja na podstawie Centralnego Katalogu Starych Druków Biblioteki Narodowej.

¹⁵ Rkps Ossolineum 12500-II, s. 407 (Mkf. Bibl. Nar 33504). Por. J. Bodzek, *op. cit.*, s. 35.

¹⁶ *Meletemata Thorunensia seu Dissertationes varii argumenti ad historiam, maxime Polonicam et Prussicam, politicam, physicam, rem nummariam ac litterariam spectantes, uno volume iam collectae et comprehensae curante Petro Iacinchio*, t. I, Thorunii 1726, s. 9–21 i ilustracja na karcie przedtytułowej.

¹⁷ Życie i twórczość Wendego omawia szczegółowo L. Mokrzecki, *Zainteresowania historyczne Jerzego Wendego, rektora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu (1695–1705)*, w: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 1, Toruń 1972, s. 315–347; L. Mokrzecki, *Uwagi o nauczaniu historii w Toruńskim Gimnazjum akademickim w XVII w.*, *Księga...*, t. 3, Toruń 1974, s. 163–166; J. Kolendo, *Georg Wende i jego prace w zakresie antiquitates*, [w:] *Antiquitates. Od Jana Zamoyskiego do Stefana Cybulskiego*, Łacina w Polsce, zesz. 5–6, Warszawa 1997, s. 126–141; idem, *Badania nad antiquitates w Toruniu w XVII i pierwszej połowie XVIII w.*, [w:] *Tradycje antyczne w Polsce północnej*, w druku.

¹⁸ S. Tync, *Dzieje gimnazjum toruńskiego (1562–1772)*, t. 1–2, Toruń 1928, 1949; *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. I–IV, Toruń 1972–1973.

jego pobytu w Toruniu i wiąże się z jego pracą w gimnazjum. Jest on bowiem autorem szeregu rozpraw publikowanych w programach szkolnych zawierających tezy do dysput uczniów, którzy rozwijali tylko poglądy profesora. Ich nazwiska znajdowały się na kartach tytułowych tych programów szkolnych. Czasami uważano, całkowicie zresztą niesłusznie, że ci uczniowie byli autorami tych prac¹⁹.

Zainteresowania naukowe Wendiusa były bardzo szerokie. Pisywał na tematy przyrodnicze, interesując się zwłaszcza mineralogią. Szereg prac poświęcił problematyce historycznej. Dotyczyły one zarówno historii współczesnej, jak też najwcześniejszych dziejów Polski. Na uwagę zasługują studia Wendiusa z zakresu antiquitates²⁰ dotyczące zarówno problematyki grecko-rzymskiej i biblijnej jak też zagadnień przeszłości Polski. W pewnych dziedzinach można uznać go za prekursora niektórych kierunków badań historycznych w Polsce. Nie zawsze jednak jego prekursorstwo było zauważane. Wendius jest dla nas przede wszystkim autorem dwóch ciekawych rozpraw poświęconych Wandzie oraz Lechowi, Leszkowi i Popielowi²¹. Stanowią one, obok pracy Jana Kochanowskiego „*O Czechu i Lechu historia naganiona*”, pierwsze świadectwa pewnego krytycyzmu wobec tradycji dotyczących tzw. dziejów bajecznych Polski.

Pionierski charakter w skali Polski miały jego prace z zakresu numizmatyki²². Jego zainteresowanie monetami nie miało charakteru kolekcjonerskiego, lecz stanowiło pewną próbę wciągnięcia materiałów numizmatycznych do badań historycznych.

Na szczególną uwagę zasługują cytowane wyżej dwie rozprawy Wendiu-

¹⁹ Kwestię autorstwa programów Wendiusa omawiam w artykule cytowanym w poprzednim przypisie. Uważano czasami, że autorem analizowanej tu rozprawy Wendiusa był Johann Zimmerman z Torunia, który prezentował na popisie szkolnym poglądy Wendiusa. Por. K. Estreicher, *Bibliografia Polska. Część III, Stulecie XV–XVIII*, t. 3, Kraków 1896, s. 580.

²⁰ O pojęciu antiquitates patrz J. Kolendo, *Badania nad antiquitates w Polsce. Od Jana Zamoyskiego do Stefana Cybulskiego*, Łacina w Polsce, zesz. 5–6, 1997, s. 11–20, 63–65.

²¹ *Vendae, antiquissimae Poloniae ducis, Fatum finale, partim Historicis, partim Moralibus, Discursibus interpolatum*, Gedanii 1699; *Trium antiquissimorum Poloniae ducum Lechi II. Lesci II et Popieli II Fata Finalia, partim Historicis, partim Moralibus Discursibus interpolata*, Thoruni 1699. Por. *Meletemata Thorunensia*, t. I, s. 47–53 (Vendae...), s. 53–63, (Trium...). Tytuły tych prac Wendiusa w *Meletemata Thorunensia* są lekko zmodyfikowane. Pewne uwagi dotyczące tych prac podaje L. Mokrzecki, *Zainteresowania historyczne...*, s. 329–333. Szczegółowa analiza tych rozpraw – J. Kolendo, *Badania nad antiquitates*, w druku.

²² Wcześniej o problematyce numizmatycznej pisał w Polsce jedynie S. Grzepski, *De multiplici siclo et talento Hebraico*, Antverpiae 1568.

sa poświęcone analizie czterech monet rzymskich, które miały być emitowane z okazji zwycięstw nad Sarmatami przez czterech cesarzy: Domicjana, Marka Aurelego, Kommodusa z okresu współrzędów z Markiem Aureliuszem (r. 178) oraz Konstantyna. Autor daje opis tych monet, których rewersy zostały reprodukowane na kartach tytułowych tych rozpraw²³. Tylko dwie spośród monet opisanych przez Wendiusa i przedstawionych na rysunkach była autentyczna. Monetę nr III w jego pracy można identyfikować z monetami bitymi w latach 175–176²⁴, a nr IV to moneta Konstantyna²⁵. Monety nr I i II są nieautentyczne. Nr II z legendą SIGNIS A SAR MATIS RECEPT, która została stworzona na wzór monety Augusta SIGNIS PARTHICIS RECEPTIS²⁶. Te dwie monety nieautentyczne zostały przejęte ze starszej literatury, konkretnie z publikacji Jacques Oisela²⁷. Wendius wiernie skopiował reprodukowane i omawiane przez siebie monety z tej pracy²⁸, która została zacytowana w rozprawce toruńskiej. Thesaurus Oisela ułatwiał znacznie studia historyczne, gdyż monety były tu ułożone według klucza tematycznego. Monety wybite z okazji zwycięstw Rzymian nad Sarmatami znajdowały się w dziale *Regionum, provinciarum, oppidorum symbola*. Należy podkreślić, że w literaturze numizmatycznej od czasów Renesansu kursowało cały szereg przedstawień monet fałszywych, czy raczej nigdy nieistniejących (są to tzw. fałszerstwa dokonane na kartce papieru), które miały najczęściej uzupełniać istniejące serie monet²⁹.

²³ Kartę tytułową z rysunkami monet reprodukuje L. Mokrzecki, *Zainteresowania naukowe...*, s. 344.

²⁴ *Roman Imperial Coinage*, (dalej RIC), t. III, *Antoninus Pius to Commodus*, by H. Mattingly, E. A. Sydenham, London 1930, (reedycja 1968), s. 240, nr 341, 342, 364–366.

²⁵ RIC, t. VII (*Constantine and Licinius A.D. 313–337*, by P. M. Bruun, London 1966), s. 475, nr 48.

²⁶ RIC, t. I (H. Mattingly, E. A. Sydenham, London 1923, reedycja 1968), s. 83.

²⁷ J. Oisel, *Thesaurus selectorum numismatum antiquorum, quo praeter imagines et seriem imperatorum Romanorum a C. Julio Caesare ad Constantinum Magnum usque, quicquid fere monumentorum ex Romana antiquitate in nummis veteribus restat recognitum est*, Amstelodami, 1677.

²⁸ Wende I = Oisel, Tabl. XXII, nr 11 i komentarz na s. 105; Wende II = Oisel, Tabl. XXII, nr 12, komentarz s. 105; Wende III = Oisel, Tabl. XXIV, nr. 2, komentarz s. 106; Wende IV = Oisel, Tabl. XXIV, nr 1, komentarz s. 106.

²⁹ Por. J. B. Giard, *Inventions et créations numismatiques de la Renaissance*, Journal des Savants, 1974, s. 192–208. Idem, *Faux deniers de Caligula de la Renaissance*, Revue numismatique, 1994, s. 330–332. Szereg takich monet znalazło się w licznych pracach numizmatyka holenderskiego Huberta Goltza (1526–1583). C. E. Dekesel, *Hubertus Goltzius. The Father of Ancient Numismatics*, Gand 1988. Por. też O. Masson, M. Amandry, *Les monnaies chypriotes imaginaires de Goltzius (XVIe s.)*, Centre d'études chypriotes, Cahier 14, 1996, 2, s. 3–7.

Przejmując pewne elementy erudycji od z pracy Oisela Wendius uzupełnił komentarz o informacje dotyczące głównie świata barbarzyńskiego. Jego wysiłek badawczy został skierowany na wyjaśnienie okoliczności emisji tych monet. Znajdujemy więc tu analizę informacji mówiących o konfliktach Rzymu z Sarmatami, zwłaszcza w okresie wojen markomańskich. Na uwagę zasługuje sposób rozumienia pojęcia Sarmatów, odbiegający od obiegowych opinii obowiązujących wówczas w Polsce³⁰. Autor odrzuca próby identyfikowania ich z Henetami czy też Wenedami, Peucynami i Bastarnami, co stanowi aluzję do wiadomości zawartych w „Germanii” Tacyta. Nie przyjmuje też bardzo szerokiej lokalizacji Sarmatów, którzy mieli mieszkać, wg obiegowych poglądów, od Dunaju aż po morze oblewające Europę od północy oraz rzekę Wołgę. Była to powszechnie w tym okresie przyjmowana lokalizacja tego ludu. Działała tu tendencja do powszechnego używania antycznych nazw geograficznych dla oznaczania współczesnych krain i ludów, która była standardem obowiązkowym w tekstach pisanych po łacinie. Trzeba też pamiętać, że terytorium Polski w XVI–XVIII w. znajdowało się w większości na terenie Sarmacji w rozumieniu Ptolemeusza, tj. na wschód od Wisły. Określanie Polski jako Sarmacji, chociaż ewidentnie błędne, nie było jednak w tej sytuacji tak absurdatne, jak to może się nam dzisiaj wydawać.

Wendius analizując szczegółowo teksty źródłowe określa Sarmatów jako lud mieszkający na terytoriach graniczących z Pannonią, Dacją, Kwadami, Markomanami oraz z ich sąsiadami, Wandalami i Swebami. Mimo pewnej nieprecyzyjności możemy stwierdzić, że chodziło mu tu o wschodnią część Niziny Węgierskiej, klin ziemi pomiędzy Pannonią i Dacją, zajmowany w okresie rzymskim przez sarmackich Jazygów. Jest to lokalizacja zgodna z obecnie przyjmowaną, która jednak podważała w sposób pośredni tezę dominującą w Polsce XVI–XVIII wieku identyfikującą Sarmatów z przodkami Polaków. Przyjmując zaproponowaną przez Wendiusa lokalizację Sarmatów trzeba było konsekwentnie przyjąć, że nie mogli oni mieszkać na ziemiach Polski. Podobnie jak w wypadku legend o Wandzie i Popiele Wendius nie podejmuje frontalnego ataku na poglądy powszechnie przyjmowane w Polsce, ale wysuwa argumenty, które każą

³⁰ Por. przyp. 2–3. Por. też U.-B. Dittrich, *Die Beziehungen Roms zu den Sarmaten und Quaden im vierten Jahrhundert n. Ch. (nach der Darstellung des Ammianus Marcellinus)*, diss. Bonn 1984.

je zdecydowanie odrzucić. Można przypuszczać, że w trakcie dysputy szkolnej jeden z uczniów pełniący funkcję oponenta rozwijał sformułowania nauczyciela i kwestionował dogmat stawiający znak równości między Sarmatami a Polakami.

Zasługą Wendiusa było wciągnięcie do rozważań nad Sarmatami szerokiego zestawu źródeł, a nie ograniczanie się tylko do map Ptolemeusza³¹. Sarmaci – Polacy nie eksponowali swoich „przodków”, którzy zamieszkiwali stepy Ukrainy od III w. p.n.e. Jest to zrozumiałe poniekąd, gdyż nawiązywanie do koczowniczych Sarmatów, przypominających trochę Tatarów, nie mogło być zbyt zaszczytne. Dlatego też w Polsce epoki Sarmatyzmu zainteresowania rzeczywistymi Sarmatami nie były zbyt rozbudowane. Dlatego też praca Wendiusa podważająca częściowo powszechnie przyjmowane opinie zasługuje na szczególną uwagę.

Wendius zajął się też pewną tradycją, która traktowała monety Decentiusa, cezara z lat 350–353 z legendą SALVS. D.D.N.N. ET CAES jako odnoszącą się do Chrystusa – *generis humani Salus*³². Wnikliwa analiza legend i przedstawień na monetach konfrontowanych z bogatym materiałem źródeł literackich pozwoliła na odrzucenie tej całkowicie błędnej tezy. Przy okazji Wendius zajął się interpretacją monet z legendą SALVS. Współczesny czytelnik mógłby potraktować tę rozprawę jako wyważanie otwartych drzwi, ale mimo wszystko świadczyć ona może o dużej wiedzy autora oraz o jego krytycyzmie. Należy podkreślić, że Wendius interesował się problematyką roli monet w badaniu historii wczesnego chrześcijaństwa. Na końcu rozprawy „*Utrum parta per Christum Generis humani salus...*” znajdują się trzy tezy wysunięte do dyskusji. Ostatnia z nich, zgodnie z tradycją, o charakterze generalnym, stawia pytanie, czy badania numizmatyczne mogą być użyteczne teologom³³. Odpowiedź, naturalnie jest pozytywna. Dwie pozostałe tezy dotyczą krzyża i imienia Chrystusa na labarum Konstantyna Wielkiego oraz rzekomego krzyża na monetach Galliena i Romulusa Augustulusa.

Wendius jest też autorem prac dotyczących numizmatyki średniowiecz-

³¹ Por. L. Szaniawska, *Sarmacja na mapach Ptolemeusza w edycjach jego „Geografii”*, Warszawa 1993.

³² *Utrum parta per Christum Generis Humani Salus Augusti Imp. nummis expressa olim fuerint, nec ne?*, Toruń 1701.

³³ *An studium rei nummariae etiam theologiae cultori conducet?*

nej. Dwie rozprawy poświęcone groszom praskim³⁴ przyniosły zarys historii pieniądza w Polsce i Czechach, od pojawienia się pierwszych monet aż po wiek XIV. Trudno oceniać tę pracę³⁵ opartą prawie wyłącznie na informacjach źródeł pisanych, z obecnym stanem wiedzy bazującym na analizie znalezisk monetarnych. Bardzo łatwo byłoby w takiej sytuacji wytykać autorowi różne błędy.

Należy też wspomnieć jeszcze o rozprawie Wendiusa, która przynosi szczegółową analizę ikonograficzną i historyczną jednej monety Brzysława Czeskiego³⁶. Szereg tez numizmatycznych zostało również zaprezentowanych na końcu pierwszej rozprawy o groszach praskich. Wśród nich znajduje się twierdzenie, że Polacy znali rzymskie monety srebrne³⁷. Sformułowanie takie może świadczyć, iż Wendius zetknął się ze znaleziskami monet rzymskich dokonanymi na terenie ziem Polski.

Zainteresowania Wendiusa problematyką numizmatyczną nie powstały dopiero w Toruniu. Jeszcze w czasie pobytu na Śląsku, w roku 1679 przygotował on interesującą publikację z tego zakresu. Był to poświęcony całkowicie numizmatyce program „popisu szkolnego” w Gimnazjum św. Marii Magdaleny³⁸. Znalazł się tam artykuł samego Wendiusa o potrzebie zajmowania się tą problematyką. Punktem wyjścia rozważań autora było występujące w jego czasach zjawisko psucia monety, co skłaniało go do zajęcia się problematyką numizmatyczną w przeszłości. Monety odgrywa-

³⁴ *De primis Polonorum nummis argenteis, sive grossis pragensibus, Exercitatio prior, Exercitatio posterior, Thorunii 1702 = Meletemata Thoruniensia*, t. I, s. 101–139.

³⁵ Na rozprawkę Wendiusa powołuje się T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, [w:] *Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez E. Raczyńskiego*, t. I, Poznań 1843, s. 141, przyp. 97. Por. I. Zagórski, *Monety dawnej Polski*, Warszawa 1845 (reedycja Warszawa 1977), s. XVI n. (Spis dzieł i pism o monetach, medalach i rzeczach menniczych polskich, bądź wyłącznie, bądź nawiasowo tylko traktujących). Powołuje się też na nią trzykrotnie Feliks Łojko (1717–1779) w swych rękopisach dotyczących historii monetarnej Polski przechowywanych w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Por. H. Mazurkiewicz-Urbańska, *Prace Feliksa Łojki nad historią gospodarczą i ekonomiką Polski*, cz. I: Pieniądz, Wrocław 1976, s. 88.

³⁶ *De antiquo et curioso Bretislai Bohemiae Ducis nummo argenteo, Thorunii 1698 = Meletemata Thoruniensia*, t. I, s. 21–28.

³⁷ *De primis Polonorum nummis...* (strona nienumerowana na końcu tekstu) = *Meletemata Thoruniensia*, t. I, s. 114: *An Polonis Romanorum Numismata argentea olim fuerint cognita? Videtur, quod sic.*

³⁸ *A W Wratislaviensium Quorundam Patronorum ac Civium Studium Colligendi Numos in Gymnasio Wrat. Magdalenae... ex merito commendandum intimat* M. Georgius Wende, Vratislaviae 1679, str. 4 nlb.

ją też, jak podkreśla Wendius, ogromną rolę w badaniach erudycyjnych. Po tych uwagach wstępnych omawia on podstawowe publikacje dotyczące numizmatyka oraz prezentuje najważniejsze kolekcje monet istniejące w całej Europie i na Śląsku. Program szkolny zawiera też tytuły innych wystąpień w czasie tego popisu szkolnego. Bankier Dawid Titius miał mówić o pieniądzach znajdujących przypadkowo na terenie Śląska, które on sam posiadał lub też widział³⁹. Następnie miały być prezentowane różne zbiory numizmatyczne z obszaru Śląska⁴⁰. Można więc stwierdzić, że pierwsza „konferencja numizmatyczna” i pierwsza „inwentaryzacja” znalezisk monetarnych na Śląsku miała miejsce już w roku 1679. Niestety, nie znamy rezultatów pracy Dawida Titiusa i przeprowadzonej przez niego inwentaryzacji monet. Nie wiemy też, jak wyglądała jego kolekcja numizmatyczna, w której znajdowały się monety znalezione na terenie Śląska.

Spróbujmy dać ogólną charakterystykę prac Wendiusa na polu badań numizmatycznych. Naturalnie nie chodzi tu o ahistoryczną ocenę ich wartości z punktu widzenia współczesnego stanu wiedzy. Można byłoby na przykład stwierdzić, że rozprawy poświęcone numizmatyce średniowiecznej są całkowicie błędne, gdyż nie wykorzystywały, a raczej nie mogły wykorzystywać, znalezisk monetarnych, które pozwalają znacznie precyzyjniej zanalizować tę problematykę niż źródła historiograficzne. Podkreślanie dużej erudycji rozpraw Wendiusa z kolei zwracałoby uwagę na zjawisko całkowicie banalne. Cechą charakterystyczną prac powstawanych w tej epoce było właśnie popisywanie się ogromną erudycją, zazwyczaj przejmowaną trochę mechanicznie od poprzedników.

Na uwagę zasługuje duży krytycyzm Wendiusa, który starał się również przekazać swoim uczniom. Z reguły jego programy mają charakter polemiczny w stosunku do tez wysuwanych w literaturze. Wyraźnie widoczne jest to w pracy dotyczącej monet, które miały odnosić się do osoby Chrystusa. W studiach odnoszących się do historii Polski nie polemizuje on otwarcie z powszechnie przyjmowanymi wówczas w Polsce poglądami, chociaż podważa je w sposób erudycyjny. Może działała tu obawa przed

³⁹ *De numis forte fortuna in Silesiae agris inventis confabulaturi nummularius, quorum hactenus copiam habuerit, aut viderit, David Titius, Posontensis = z Bratysławy.*

⁴⁰ Szereg informacji o zbiorach numizmatycznych na Śląsku podaje J. Ch. Kundmann, *Promptuarium rerum naturalium et artificialium Vratislaviense, Vratislaviae 1726.*

wywołaniem jakiegoś skandalu. Trzeba sobie jednak zdawać sprawę, iż parafrazując ocenę Juliana Maślanki odnoszącą się do prac o Wandzie i Popielu, „pierwsze strzały” w kierunku legendy o sarmackim pochodzeniu Polaków wypuścił właśnie Georg Wende⁴¹.

JERZY KOLENDO

The Work of Georg Wende Dating from 1699 about Roman Coins Minted on the Occasion of the Victory upon the Sarmathians

The works of Georg Wende – Vendius (1635–1705) a secondary school professor in Wrocław and Toruń, in the domain of numismatics had a pioneer significance for the Polish writings of the time. This erudite analysis of four Roman coins (two authentic and two false), associated with the Roman victories upon the Sarmathians has given the premises leading to the elimination the thesis which associated this people to the Poles. Vendius was very critical about the conception of the Christian message in some emission of late antiquity. He also commented upon Mediaeval numismatics.

Translated by KINGA PIWOWARCZYK

⁴¹ J. Maślanka, *Literatura a dzieje bajeczne*, Warszawa 1990, s. 41.

IV. IMPP. ROMANORUM
 NUMMOS
 IN MEMORIAM VICTORIÆ
DE SARMATIS
 OLIM REPORTATÆ
 CUSOS,

PRÆSIDE
M. GEORGIO WENDIO R:

PANNONICIS NUMMOPHILIS CONSIDERANDOS EXHIBET
 JOH. CHRISTIANUS Herzog. SILESIVS.
 SYMBOLAM SUAM CONFERENTIBUS
 EPHRAIMO POPRADIO, JOHANNE BEICHELIO, & STEPHANO
 FÜZESSERY, HUNGARIS.
 A. D. XIV. MAIL. A. O. R. M. DC. IIC.
 DIATRIBA POSTERIOR.

THORUNII, Excudebat Johann Balthasar Breslerus, Gymn. Typogr.